

REFLECTIONS ON THE CLASSICAL ECONOMICS AS THE BASIS OF ECONOMIC LIBERALISM REFLEKSJE NAD EKONOMIĄ KLASYCZNĄ JAKO PODSTAWĄ LIBERALIZMU GOSPODARCZEGO

Włodzimierz Wójcicki

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Wójcicki W. (2015), *Reflections on the classical economics as the basis of economic liberalism/ Refleksje nad ekonomią klasyczną jako podstawą liberalizmu gospodarczego*. Economic and Regional Studies, vol. 8, no. 4, pp. 128-138.

Summary: The purpose of the work is the reference to the classical economics theory as the basis of economic liberalism in the present globalisation conditions, occurrence of global financial crisis, wide-spread technological progress, information technology and productive innovations, and deepening of social inequalities. Among the economics classicists whose achievements are analysed in reference to the contemporary world and contemporary economy the following ought to be named: Adam Smith, Bernard de Mondeville, David Ricardo, Thomas Malthus, Jean Baptiste Say, Henri se Saint Simon, Stuart Mill, Pierre Proudhon and Carl Marks. The attention was paid to the division of classical economics into liberal and radical fractions and distinguishing different economic schools in reference to specific factors or criteria such as: market, range of possible regulations or range of subjectivism of presented concepts.

Keywords: classical economics, economic issue, market mechanism, liberal economics, radical economics

Introduction

The globalization of labour markets, product markets and, above all, financial markets as well as technological and technical progress, mainly in the sphere of IT, resulted in a significant increase in the dynamics of changes in the economies and societies of all countries on all continents. The amount of information in wide circulation increased massively – here, it is difficult to overestimate the role of the Internet in its creation, collection, making available. We are facing an overload of information and trouble with its selection. In this situation it seems to be reasonable to use multi-stage selection at the multilateral level, which is primarily created by mass media. It makes it easier to get access to the right statistical materials, current analyses and academic

Streszczenie: Celem pracy jest odniesienie się do klasycznej teorii ekonomii jako podstawy liberalizmu gospodarczego w aktualnych warunkach globalizacji, wystąpienia światowego kryzysu finansowego, upowszechniania postępu technicznego, technologii informatycznych i innowacji produkcyjnych oraz pogłębiających się nierówności społecznych. Wśród klasyków ekonomii, których osiągnięcia analizowane są w odniesieniu do współczesnego świata i współczesnej gospodarki znaleźli się Adam Smith, Bernard de Mondeville, David Ricardo, Thomas Malthus, Jean Baptiste Say, Henri de Saint Simon, Stuart Mill, Pierre Proudhon i Karol Marks. Zwrócono uwagę na podział ekonomii klasycznej na odłam liberalny i radykalny oraz wyodrębnianie się różnych szkół ekonomicznych w odniesieniu do specyficznych czynników czy kryteriów takich jak: rynek, zakres możliwych regulacji czy zakres subiektywności prezentowanych koncepcji.

Słowa kluczowe: ekonomia klasyczna, kwestia ekonomiczna, mechanizm rynkowy, ekonomia liberalna, ekonomia radykalna

Wstęp

Globalizacja rynków pracy, rynków produktowych, a przede wszystkim rynków finansowych oraz postęp techniczny i technologiczny, głównie w sferze IT, spowodowały znaczące zwiększenie dynamiki zmian w gospodarkach i społeczeństwach wszystkich krajów na wszystkich kontynentach. Lawinowo wzrosła ilość informacji w powszechnym obiegu – tu trudno przecenić rolę jaką odgrywa Internet w jej tworzeniu, gromadzeniu, udostępnianiu. Mamy do czynienia wręcz z nadmiarem informacji i kłopot z jej selekcjonowaniem. W tej sytuacji wydaje się być zasadnym wykorzystanie selekcji wielostopniowej a przy tym wielostronnej, jaką w pierwszym rzędzie czynią massmedia. Ułatwia ona dotarcie do właściwych materiałów statystycznych, aktualnych ana-

Address for correspondence: dr hab. Włodzimierz Wójcicki, Department of Economics and Management, Faculty of Economic and Technical Sciences, Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska, 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Poland; phone: +48 83 344-99-05; e-mail: wl.wojcicki@gmail.com

Full text PDF: www.ers.edu.pl; Open-access article.

Copyright © Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska, Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska;

Indexation: Index Copernicus Journal Master List ICV 2014: 70.81 (6.96); Polish Ministry of Science and Higher Education 2015: 8 points.

studies allowing for recognition, assessment, selection and confrontation of viewpoints. This way of scientific enquiry can be defined as literature studies, by interpreting the notion of literature in a broad sense, starting from websites, through the essays and press articles ending with statistical analyses and academic publications. Secondary source materials constitute the basis of this elaboration.

In *Kompendium wiedzy o ekonomii* (Bremond, Couet, Salort 2005, p.17), the years of publication of the following works: *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów* by Adam Smith – in 1776; *Elementy czystej ekonomii politycznej* by Leon Walras¹ – in 1874; *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza* by J.M. Keynes – in 1936 were considered the key three dates in the history of economic thought. In other sources this fact was commented on by considering these three authors as the most prominent economists in history, while mentioning John Maynard Keynes as the greatest economist of the 20th century.. To this day A. Smith is associated, above all, with the first scientific basics of the market economics, L. Walras with research on whether and how the balances on product markets and product factors, on partial markets, fit in the general balance and if the market can restore it in case of perturbations, J.M. Keynes personifies the importance of state intervention in stabilizing the economy.

Currently, are the views of JM Keynes are most frequently invoked in publications. In the mentioned *Kompendium...*, in the material and copyright index, four pages were specified next to the name L. Walras, while there were six pages next to the name of Adam Smith, and thirteen next to the name of JM Keynes. Certainly not only because it is historically closest to us, but also because it is most widely anchored in the minds, what is confirmed by the language phrases such as *Keynesian thinking or Keynesian speaking*. And it is a part of a permanent confrontation of views on sufficient effectiveness of the invisible hand of the market with the views on the need for complementary efficiency of the visible hand of government to overcome the crisis.

The word crisis derives from ancient Greek and in general sense means a choice, deciding, struggling under the pressure of time (Pl.wikipedia.org/wiki/Kryzys). J.M. Keynes undoubtedly saw the time pressure, which was clearly mentioned here, and the resulting need for an intervention rather than waiting for the activation of the invisible hand of the market. J.M. Keynes' master was Alfred Marshall, one of the founders of mathematical economics, to whom we owe the study of demand and, among others, the elasticity of demand index. J.M. Keynes continuing the study about demand appreciated its importance; he considered effective demand as a key factor in economics (Klunia, Czernowałow, Czernowałowa

liz oraz opracowań akademickich umożliwiających poznanie, ocenę, wybór i konfrontację poglądów. Tą drogę dociekań określamy mianem studiów literaturo-
wych, interpretując pojęcie literatury w znaczeniu szerokim, poczynając od stron www, poprzez eseje i artykuły prasowe po analizy statystyczne i publikacje akademickie. Podstawę tego opracowania stanowią wtórne materiały źródłowe.

W *Kompendium wiedzy o ekonomii* (Bremond, Couet, Salort 2005, s. 17) za trzy kluczowe daty w historii myśli ekonomicznej uznano lata wydania następujących dzieł: Adama Smitha *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów* – 1776 rok; Leona Walrasa¹ *Elementy czystej ekonomii politycznej* – 1874 rok; J.M. Keynesa – *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza* - 1936 rok. W innych źródłach skomentowano ten fakt uznając trzech wspomnianych autorów za najwybitniejszych ekonomistów w historii, dodatkowo wymieniając Johna Maynarda Keynesa jako najznakomitszego ekonomistę XX wieku. Do dziś A. Smith jest kojarzony przede wszystkim z pierwszymi naukowymi podstawami ekonomii rynkowej, L. Walras z dociekaniem czy i jak równowagi na rynkach produktów oraz czynników produkcji, na rynkach cząstkowych, komponując się w równowagę ogólną i czy rynek może ją przywracać w przypadku zachwiania, J.M. Keynes uosabia znaczenie interwencjonizmu państwowego w stabilizowaniu gospodarki.

Obecnie w publikacjach najczęściej przywoływane są poglądy J.M. Keynesa. W wymienionym *Kompendium...*, w indeksie rzeczowym i autorskim, przy nazwisku L. Walrasa wyszczególniono cztery strony, na których występuje, przy nazwisku A. Smitha – sześć stron, a przy nazwisku J.M. Keynesa – trzynaście. Z pewnością nie tylko z tego powodu, że historycznie jest nam najbliższy, ale i dlatego, że jest najszerzej zakotwiczony w umysłach, co potwierdzają zwroty językowe jak *myślenie Keynesem*, czy *mówienie Keynesem*. No i wpisuje się w permanentną konfrontację poglądów o wystarczającej skuteczności niewidzialnej ręki rynku z poglądami o potrzebie uzupełniającej skuteczności widzialnej ręki rządu aby wyjść z kryzysu.

Słowo kryzys pochodzi z języka starogreckiego i w sensie ogólnym oznacza wybór, decydowanie, zmaganie się pod presją czasu (Pl.wikipedia.org/wiki/Kryzys). J.M. Keynes niewątpliwie dostrzegał wspomnianą tu *presję czasu* i wynikającą z niej potrzebę interwencji, a nie wyczekiwanie na zadziałanie niewidzialnej ręki rynku. Mistrzem J.M. Keynesa był Alfred Marshall, jeden z twórców ekonomii matematycznej, któremu zawdzięczamy badania popytu i między innymi wskaźnik elastyczności popytu. J.M. Keynes kontynuując badanie popytu doceniał jego znaczenie; efektywny popyt uznał za podstawowy czynnik ekonomii (Klunia, Czernowałow, Czernowałowa 2016, s. 145). Uwarunkowania psychologiczne sprawiają, że dochód generowany przez podaż, jako wynagrodzenie czynni-

¹ Thomas Piketty (*as he states- undoubtedly*) considers David Ricardo and Karol Marks as the most influential economists of XIX century (Piketty 2015, p.15).

¹ Thomas Piketty za najbardziej wpływowych ekonomistów XIX wieku uznaje (*bez wątplenia – jak stwierdza*) Davida Ricardo i Karola Marksa (Piketty 2015, s. 15).

2016, p. 145). Psychological conditions make the income generated by the supply, as the remuneration of the factors of production, not as a whole and not immediately transform into demand. To sustain the economic situation it is necessary to strengthen the effective demand using public funds, which was - incidentally - often mentioned in recent years, in the context of the search for ways out of the crisis in the euro zone (the belt-tightening does not give satisfactory results on its own). The increase in public debt due to the intervention carried out, should be offset through the reconstructed prosperity in the concept of JM Keynes. In addition, J.M. Keynes was against the hypothesis of neutrality of money.²

And since we mentioned A. Marshall, let us remind ourselves that he recognized the use of mathematics as the language of economics, not as a research tool. Thomas Sedlaczek (2012, R. XIII) recalls the principles that A. Marshall was guiding by: he used mathematics primarily as stenotypical language, not as research tool; he translated the results into English and illustrated with significant for real life examples, and if an image was not satisfactory - he was destroying the results.³ Wikipedia (https://pl.wikipedia.org/wiki/Alfred_Marshall) states that Mr Marshall didn't finish many launched studies, leaving tips and observations which inspired other researchers; but apparently his recommendations on the role of mathematics in economic research have not been well utilized (*let us add with a certain amount of irony - in spite of its research on consumer utility*).

J.M. Keynes lived from 1883 - 1946, and the duration of the Keynesian era extends from the mid-30s to early 70s of the 20th century. After this time the role of money in shaping (damaging?) the balance has increased dramatically. A huge portion of the income is obtained from speculation, financial markets are compared to a casino, it was unsuccessfully attempted to reduce the financial leverage into thousand times in some countries as a part of banking regulations; derivatives combined with financial leverage are obscuring the situation who owes to whom and how much, the public debt in many countries reached alarming dimensions, while public debts raise equally serious concerns. In 2014 it was estimated that to balance the turnover on the financial markets 4.5 trillion dollars were missing, mainly due to tax havens. At the beginning of 2015, Greece's public debt amounted to 177.1% of GDP⁴. In the United States, 40 million of Americans have debts of 1,1 trillion dollars due to the student loans (Sarnacka - Mahoney 2015, p. A12). The bubbles generated by mortgage loans are widely known.

ków produkcji, nie w całości i nie od razu przekształca się w popyt. Dla podtrzymania koniunktury potrzebne jest wzmocnienie popytu efektywnego z wykorzystaniem funduszy publicznych, o czym - nawiasem mówiąc - często wspominało w ostatnich latach, w kontekście poszukiwania dróg wyjścia z kryzysu w strefie euro (samo zaciskanie pasa nie daje zadowalających efektów). Wzrost długu publicznego z racji dokonywanej interwencji, w koncepcji J.M. Keynesa powinien być niwelowany dzięki odbudowanej koniunkturze. Dodajmy przy tym, że J.M. Keynes był przeciwnikiem hipotezy o neutralności pieniądza.²

A skoro wspomnieliśmy o A. Marshallu, to przypomnijmy, że uznawał on wykorzystanie matematyki jako języka ekonomii, a nie jako narzędzia badawczego. Tomasz Sedlaczek (2012, R. XIII) przypomina jakimi zasadami kierował się A. Marshall: matematyką posługiwał się przede wszystkim jako językiem stenotypicznym a nie narzędziem badawczym, wyniki przekładał na język angielski i ilustrował przykładami znaczącymi dla realnego życia, a jeżeli ilustracja nie była zadowalająca - niszczył wyniki.³ W Wikipedii (https://pl.wikipedia.org/wiki/Alfred_Marshall) zaznaczono, że A. Marshall wielu rozpoczętych badań nie skończył, zostawił wskazówki i obserwacje inspirujące innych badaczy; najwyraźniej jednak jego zalecenia dotyczące roli matematyki w badaniach ekonomicznych nie zostały dobrze spożytkowane (*dodajmy z pewną dozą ironii - pomimo jego badań użyteczności konsumenta*).

J.M. Keynes żył w latach 1883 - 1946, a trwanie ery keynesowskiej rozciąga się od połowy lat 30. do początku lat 70. XX wieku. Po tym zaś czasie rola pieniądza w płaszczyźnie kształtowania (zaburzania?) równowagi drastycznie wzrosła. Ogromna część dochodów jest uzyskiwana ze spekulacji, rynki finansowe są przyrównywane do kasyna, w ramach regulacji bankowych w niektórych krajach daremnie próbowano ograniczyć dźwignię finansową do tysiąckrotności, de rywaty w połączeniu z dźwignią finansową zaciemniają obraz kto, komu i ile jest dłużny, zadłużenie publiczne wielu państw osiąga zatrważające rozmiary, a nie mniejsze obawy rodzi zadłużenie prywatne. W roku 2014 szacowano, że do zbilansowania obrotów na rynkach finansowych brakowało 4,5 bln dolarów, głównie z powodu rajów podatkowych. Na początku roku 2015 dług publiczny Grecji wynosił 177,1% PKB⁴. W USA 40 mln Amerykanów ma długi wynoszące 1,1 bln dolarów z tytułu kredytów studenckich (Sarnacka - Mahoney 2015, s. A12). O bankach generowanych przez kredyty hipoteczne powszechnie wiadomo. Przy tym samo zakończenie ery keynesowskiej w domyśle także kryje znaczące zmiany. A od zakończenia minęły cztery dziesięciolecia obfitujące w wydarzenia ekonomiczne i polityczne.

² The assumption about neutrality of money stands for negating the influence of money in circulation in a given country on the level of employment, level of production, and relations between product prices - see Kompendium...p.247.

³ It reminds the postulate that the economist should use three languages: foreign language, language of numbers, tables and graphs, language of terms.

⁴ Polish Press Agency, communicate from 15th April 2015

² Założenie o neutralności pieniądza oznacza negowanie wpływu ilości pieniądza w obiegu w danym kraju na poziom zatrudnienia, poziom produkcji, i na relacje pomiędzy cenami produktów - zob. Kompendium...s. 247.

³ To przypomina postulat aby ekonomista posługiwał się trzema językami: językiem ojczystym, językiem liczb, tabel i wykresów, językiem terminów.

⁴ PAP, komunikat z 2015.04.15, ONET, waluty (2015.12.06).

Bearing the above in mind, the end of the Keynesian era also encompasses some significant changes. And since the end, four eventful economic and political decades have passed.

What, then, comes after J.M. Keynes, including the questions about post-Keynesians and neo-Keynesians? Does the state interventionism rushing to the rescue of global demand in order to avoid a recession have to be still in the centre of attention of the economists and politicians? Or maybe dramatically increasing income inequality should be presented in the foreground? The issue of growing inequality and increasing superiority of capital over labour, which Thomas Piketty endorses with his name, and precariat's drama which Guy Standing shows attract the attention not only due to the advantage of novelty. Unfortunately, they give rise to the anxious questions about our future. Assuming the work of J.M. Keynes as a substantive censorship⁵ it is also worth considering what was important before JM Keynes. Another important issue is placing the right emphasis between normative economics and descriptive economics. Mathematization of economy observed in the last century is a slant toward descriptive economics. Mathematics dominated economic thinking, displacing philosophy, and especially ethics. Revitalization of normative economics is a return to the sources: the economy grew from ethics and should rebuild its ethics and morality. *The need for greed*, or the idea that social good can and must be based on self-interest, should not have the whole economic issue in their possession.

The study is designed for people interested in economics, including students of economics, hence the concern about proper and full understanding of the vocabulary used, with the contrast of abbreviated expressions and their development through the intercession of new communication technologies, such as smileys or phrases such as *see ya, cool*.

An important goal of this study is to draw attention to the issue of inequality. There are also certain digressions extending the textbook knowledge of economics. The university libraries and households still contain textbooks omitting the historical context and the etymology⁶ of the ideas and concepts presented in them. As far as possible we try to fill in this gap (at least reduce) in the belief that it might be helpful to their fuller understanding. And also it is crucial in terms of verification - some of them are no longer as relevant today as in the days when they were formulated; an example would be the *Pareto principle*. The polemics of the economists currently place in the foreground not a ratio of 20: 80, but the upper percentile of income inequality, and even per mille.⁷

⁵ According to Wikipedia the censorship is the crucial moment clearly separating different phases of life, history.

⁶ The origin of words and its form and meaning change together with the passage of time; from Greek etymos - truth, reality and logos - science - according to Wikipedia.

⁷ Vilfred Pareto published his main works in 1890-1910. The theory of elite included in them was approved by Italian Fascists, and Pareto before his death in 1923 welcomed their coming to power with enthusiasm.

Co zatem po J.M. Keynesie, włączając do tego pytania o postkeynesistów i neokeynesistów? Czy nadal w centrum uwagi ekonomistów i polityków ma być interwencjonizm państwowy śpieszący na ratunek globalnemu popytowi w celu uniknięcia recesji? Czy może na pierwszy plan należy wysunąć rosnące dramatycznie nierówności dochodowe? Problematyka rosnących nierówności i zwiększającej się przewagi kapitału nad pracą, którą firmuje swoim nazwiskiem Thomas Piketty i dramat prekariatu, który przedstawia Guy Standing, przyciągają uwagę nie tylko walorem nowości. Niestety, rodzą też pełne troski pytania o naszą przyszłość. Przyjmując dzieło J.M. Keynesa jako cezurę merytoryczną⁵ warto też zastanowić się co istotnego było przed J.M. Keynesem. Inna ważna kwestia to rozłożenie akcentów pomiędzy ekonomię normatywną a ekonomię opisową. Obserwowana w ostatnim stuleciu matematyzacja ekonomii to przechyl w stronę ekonomii opisowej. Matematyka zdominowała myślenie ekonomiczne, wypierając filozofię, przede wszystkim etykę. Rewitalizacja ekonomii normatywnej to powrót do źródeł: ekonomia wyrosła z etyki i powinna w swoich ramach odbudować etykę i moralność. Potrzeba chciwości, *need for greed*, czy idea, iż dobro społeczne może i musi opierać się na egoizmie, nie powinny mieć w swoim posiadaniu całej kwestii ekonomicznej.

Opracowanie jest przeznaczone dla osób interesujących się ekonomią, w tym dla studentów kierunków ekonomicznych, stąd troska o właściwe i pełne rozumienie użytego słownictwa, w przeciwstawieniu skrótowym określeniom upowszechnionym za przyczyną nowych technologii komunikacji, jak emotikony czy zwroty typu *nara, spoko*.

Ważnym celem tego opracowania jest zwrócenie uwagi na kwestię nierówności. Są też dygresje rozszerzające wiedzę podręcznikową z ekonomii. W bibliotekach uczelnianych i w domowych są jeszcze podręczniki pomijające historyczny kontekst oraz etymologię⁶ idei i pojęć w nich prezentowanych. W miarę możliwości staramy się tę lukę wypełnić (przynajmniej zmniejszyć) w przekonaniu, że to może być pomocne w ich pełniejszym zrozumieniu. A także chodzi o weryfikację - niektóre z nich nie są już tak aktualne jak w czasach kiedy zostały sformułowane; przykładem może być *zasada Pareto*. W polemikach ekonomistów obecnie na pierwszym planie nie jest proporcja 20 : 80, lecz górny percentyl nierówności dochodowych, a nawet promil.⁷

Myśl ekonomiczna nie rozwija się linearnie - nowe teorie nie eliminują, nie zastępują w całości starych, występują przez dłuższy czas obok nich. Nowe poglądy, rozszerzając wiedzę, pozwalają inaczej od-

⁵ Według Wikipedii cezura to moment przełomowy rozdzielający wyraźnie różniące się etapy życia, historii.

⁶ Chodzi o pochodzenie wyrazów i zmianę ich formy oraz znaczenia wraz z upływem czasu; od gr. etymos - prawda, rzeczywistość i logos - nauka - według Wikipedii.

⁷ Vilfred Pareto główne prace opublikował w latach 1890 - 1910. Zawartą w nich teorię elit z uznaniem przyjęli włoscy faszyci, a sam Pareto przed śmiercią w 1923 roku z radością powitał objęcie przez nich władzy. Im zaś odpowiadała jego teza o nieuniknionej trwałej nierówności (Piketty 2015, s. 451).

Economic thought does not develop in a linear fashion - new theories do not eliminate, nor replace entirely the old ones, they occur next to them for a long time. New points of view, expanding the knowledge, allow for reading the content expressed earlier in a different way. None of the discussion results is finally conclusive. Disputes seemingly resolved, come to life again in the new economic realities, which – let us add, can be read ambiguously. In such a situation, specification and *composition* of different schools of economics in terms of various historians of economic thought are not the same. It is curious that not all Nobel Prize winners have their “classifications” and if they obtain them they are certainly not conclusive.

Within the title of the article the twentieth century occurs. The work of Adam Smith was published in the eighteenth century. How is his presence in this article then justified? It is due to the fact, that his theory is referred to, for instance, social market economy and liberalism, let alone directly Keynesianism.

Adam Smith, classical economics

In a certain simplification, Keynesian breakthrough relied on questioning the effectiveness of the *invisible hand* [of the market] in overcoming crisis situations. This concept derives from the mainstream of classical economics, formed in the late eighteenth century. Its leading representatives include Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, John Stuart Mill. Among them, the most renowned and popular was Adam Smith. For at least three reasons: he was a pioneer of economic theory, he understood and appreciated the importance of morality⁸, what created the value of an interdisciplinary approach of economic issues, he was the author of a spectacular metaphor of the invisible hand. He has also conducted numerous polemics, making his achievements indirectly enriched and popularized by the ideas of other thinkers. In his era Tomasz Sedlecza was enriched in the sense of *metaeconomics*, Bernard de Mandeville's ethics became popular. They worked in a marketing world using the term *wealth of nations*.

Most of all, however, the popularity of Adam Smith's theories comes from the brilliant sense of what is important, what are the basics of economy. The essence of the market mechanism is a free competition between the sellers and between the purchasers on the ground of the information about price presented by the perfect market model. The economic process starts from manufacturing which is based on work, capital and land, which are indicated as the factors of production. Individual economic entities need internal harmony and external security. A state as a form of the organization of society with the purpose of fulfilling its functions needs some resources which are presented within a budget.

⁸ In 1759 he published „*Teoria uczuć moralnych*”, and he highlighted the meaning of co-sensibility as the ability to understand other people; he found it as the most important life performance, he taught logic, he led the department of moral philosophy for 13 years in the University of Glasgow.

czytywać treści wyrażone wcześniej. Żaden wynik dyskusji nie jest ostatecznie przesądzony. Spory, wydawałoby się rozstrzygnięte, ozywają na nowo, w nowych realiach ekonomicznych, które – dodajmy mogą być niejednoznacznie odczytywane. W takiej sytuacji wyszczególnienie oraz *skład osobowy* różnych szkół ekonomii w ujęciu różnych historyków myśli ekonomicznej nie są jednakowe. Ciekawe, że nie wszyscy nobliści mają swoje „klasyfikacje”, a jeżeli uzyskują, to z pewnością nie są one jednoznaczne.

W tytule artykułu jest wiek XX. Dzieło A. Smitha wydano w wieku XVIII. Skąd więc jego obecność w tym artykule. Ponieważ do jego teorii nawiązuje na przykład społeczna gospodarka rynkowa oraz liberalizm, nie mówiąc nawet bezpośrednio o keynesizmie.

Adam Smith, ekonomia klasyczna

W pewnym uproszczeniu przełom keynesowski polegał na zakwestionowaniu efektywnej skuteczności *niewidzialnej ręki [ryнку]* w pokonywaniu sytuacji kryzysowych. To pojęcie wywodzi się z nurtu ekonomii klasycznej, ukształtowanego pod koniec XVIII wieku. Do jego czołowych przedstawicieli zalicza się Adama Smitha, Davida Ricardo, Thomasa Malthusa, Johna Stuarta Milla. Spośród nich największą renomą i popularnością wyróżnia się Adam Smith. Z co najmniej trzech powodów: był pionierem teorii ekonomicznej, rozumiał i doceniał znaczenie moralności⁸, co kreowało walor interdyscyplinarnego ujęcia kwestii ekonomicznych, był autorem spektakularnej metafory o niewidzialnej ręce. Prowadził też liczne polemiki, przez co jego dorobek pośrednio wzbogacił oraz spopularyzowały poglądy innych myślicieli. W jego epoce wzbogaciły w sensie *metaekonomii* Tomasza Sedlaczka, spopularyzowały jak w przypadku zakwestionowanej etyki Bernarda de Mandeville'a. Zadziałały marketingowo wykorzystując termin *bo-gactwo narodów*.

Przede wszystkim jednak popularność teorii A. Smitha wynika z genialnego wyczucia co jest ważne, co stanowi podstawy gospodarowania. Istotą mechanizmu rynkowego jest swobodna konkurencja po stronie sprzedawców i po stronie nabywców na gruncie informacji cenowej, obrazowana przez model rynku doskonałego. Proces gospodarczy zaczyna się od wytwórczości, której podstawą są praca, kapitał i ziemia wskazane jako czynniki produkcji. Indywidualne podmioty gospodarcze dla powodzenia swojej działalności potrzebują ładu wewnętrznego w państwie i bezpieczeństwa zewnętrznego. Państwo jako forma organizacji społeczeństwa dla

⁸ W 1759 roku wydał *Teorię uczuć moralnych*, gdzie podkreślił znaczenie współodczuwania pojmowanego jako zdolność do rozumienia innych ludzi; sam uważał ją za najważniejsze życiowe dokonanie, wykładał logikę, przez 13 lat kierował zakładem filozofii moralnej na Uniwersytecie w Glasgow.

The budget is based on taxes and liabilities. Taxes are necessary; however, they do not support the economic freedom. They can be less burdensome, however, and that is why Adam Smith came up with his principles regarding taxes.

But the life is not stagnant and theories require permanent verification, adaptation to new conditions, additions. Take the production factors, for example. Because of the requirements of effectiveness they had to be supplemented by an organization that would take care of the optimal proportions of work, capital and land in the activity of an enterprise. Soon the organization as such did not suffice and a need of an entrepreneurship emerged because beside the internal harmony in the enterprise its contacts with others became significant. An intensification of actions required concentrating not only on resources but also on flows and then on marginal volumes. Analysts cannot complain they have nothing to do but they still have at the back of their mind the theories by Adam Smith as they were a base for many other concepts.

As a pioneer of economic thought, according to A.W. Czernowalov, Adam Smith indicated the unquestionable basics, foundations of the *nations' wealth* (Klunia, Czernowalov, Czernowalov 2016, p. 86-87):

- Social division of work that creates an exchange at a (value) price which guarantees a profit on capital, pension for landowners and salaries for workers,
- Connecting capital and work –production and non-production based . Production based creates goods or capital; work and capital are the basic factors of production,
- Politics, the third factor of the growth of wealth, and more precisely, its lack in the economic sphere as the wrong interventions of a state suppress the social division of work and the growth of wealth.

The basis for the growth of wealth according to Adam Smith is then the economic freedom, which was noticed earlier but he was the one to create the theory about it. The hint was accepted by many countries. However, soon it was noticed that the division of work develops faster if accompanied by the international exchange.

Tomasz Sedlaczek in *Ekonomia dobra i zła* published in 2009 (in 2012 Polish edition) calls for a new approach in economic issues, which he calls *metaeconomy* and explains it through a broad thematic perspective and a deeply rooted history. He starts his argument by discussing the Sumerian Epic of Gilgamesh, and then he refers to religious literature, philosophical treatises, sociological and psychological treatises following to the strictly economic issues. „Economists make a big mistake by separating economy from morality and associating it only with earning money, growth of consumption and GDP. This is a limited view on reality” – he claims in the discussion with Michał Potocki published

wypełnienia swoich funkcji potrzebuje środków, które obrazuje budżet. Budżet opiera się na podatkach i zobowiązaniach. Podatki są konieczne, aczkolwiek raczej nie sprzyjają swobodzie ekonomicznej. Można jednak zmniejszyć ich uciążliwość – stąd zasady podatkowe A. Smitha.

A życie nie stoi w miejscu i teorie wymagają ciągłej weryfikacji, adaptacji do nowych warunków, uzupełnień. Weźmy za przykład wymienione czynniki produkcji. Wymogi efektywności sprawiły, że trzeba je było uzupełnić o organizację odpowiedzialną za optymalne proporcje pracy, kapitału, ziemi w działalności przedsiębiorstwa. Wkrótce organizacja jako taka przestała wystarczać, pojawiła się potrzeba przedsiębiorczości, bo obok ładu wewnętrznego w przedsiębiorstwie zyskała na znaczeniu jego współpraca z otoczeniem. Intensyfikacja działań kazała skupić uwagę nie tylko na zasobach, ale i na strumieniach a dalej na wielkościach marginalnych. Analitycy nie mogą narzekać na brak zajęcia, ale *w tyle głowy* wciąż mają teorie A. Smitha, bo bardzo wielu kwestiom dały początek.

Jako pionier myśli ekonomicznej - zdaniem A.W. Czernowalowa - A. Smith wskazał niekwestionowane podstawy, fundamenty *bogactwa narodów* (Klunia, Czernowalov, Czernowalowa 2016, s. 86-87):

- społeczny podział pracy, który kreuje wymianę po (wartości) cenie gwarantującej zysk od kapitału, rentę dla właścicieli ziemi i płace dla robotników,
- połączenie kapitału i pracy – produkcyjnej i nieprodukcyjnej, produkcyjna wytwarza towar lub kapitał; praca i kapitał to podstawowe czynniki produkcji,
- polityka, trzeci czynnik wzrostu bogactwa, a ściślej – jej brak w sferze ekonomicznej, jako że niepravidłowe interwencje państwa hamują społeczny podział pracy i wzrost bogactwa.

Tak więc fundamentem teorii wzrostu bogactwa A. Smitha jest wolność ekonomiczna, dostrzegana wprawdzie przed nim, ale dopiero on umocował ją teoretycznie. Tą wskazówkę zaakceptowały liczne państwa. Wszelako wkrótce potem dostrzeżono, że podział pracy rozwija się szybciej, jeżeli towarzyszy mu zwiększenie wymiany międzynarodowej.

Tomasz Sedlaczek w wydanej w 2009 roku (2012 wydanie polskie) *Ekonomii dobra i zła* apeluje o nowe podejście do kwestii ekonomicznych, nazywa je *metaekonomią*, a wyjaśnia poprzez szeroki horyzont tematyczny i głębokie osadzenie w historii. Swoją wywód zaczyna od omówienia sumeryjskiego eposu o Gilgameszu, prowadzi przez literaturę religijną, traktaty filozoficzne, rozprawy socjologiczne i psychologiczne do zagadnień stricte ekonomicznych. „Wielkim błędem ekonomistów jest oddzielenie ekonomii od moralności i sprowadzenie jej do kwestii związanych z zarabianiem pieniędzy, wzrostem konsumpcji i PKB. To ograniczony pogląd na rzeczywistość” – stwierdza w rozmowie z Michałem Potockim opublikowanej w Dzienniku Gazecie Prawnej (Forsal.

in Dziennik Gazeta Prawna (Forsal.pl.../595131/Sedlaczek_homo_oeconomicus_jest_jak_yeti_nikt_go_nigdy_nie_widział). Economy stems from ethics but it was gradually losing connection with it until the connection stopped for good.

Attempts to reverse the trend or at least to slow it down like *the social responsibility of business* or various *codes of good practices* are not getting much response. Who in Poland today refers to the *Code of good banking practice*? Certainly not stakeholders of the anti-tax deposits, saving insurance policies, loans in foreign currencies. What example of respect for law is set by such slow reactions of the administration of justice in cases of the conscious illegal debt executions, often led by law executors, sometimes with the assistance of police and the presence of future auction participant. What business organizations prevent the precariat? And the grey zone and lots of „stowaways” who are on doles and use the health service without paying any contributions? Complicated laws, inefficient juridical system, less and less efficient execution of taxes, set up public tender proceedings and set up recruitment for the civil service sufficiently convince of moral relativism in economics and politics. And the fact is that we are under EU and OCDE standards in Poland, it would be even worse without them. It tends to be much worse worldwide in this scope. Financial pyramids⁹, human organ trade, human traffic, drug trade, slavery work, environmental degradation and the list could unfold on and on..

Economy should not be, however, the only one to blame.. An economic system can be a foundation for the tort law, an example of which is the situation outlined by Laffer's curve. Globalization created conditions for an unprecedented simplicity of movement of capital, goods, people, processes. Internet, mobile devices, virtual money give opportunities to conceal crimes but they do not initiate crimes themselves. The evil comes from limitations, state's negligence and the negligence committed by the legal system and organs of justice. Values and behaviors of a society are born on the level reaching far beyond simply production, exchange, distribution, competition and other elements of economy.

Bernard de Mandeville in 1714 published his lyrical work called *The Fable of the Bees: or, Private Vices, Public Benefits*, soon after the second edition in 1723 it was banned. This is the book that Thomas Sedlaczek also mentions. After it was published many disputes emerged, mainly critical, comparing the author to Machiavelli. For according to him the social welfare can and has to be based on egoism; *pride and conceit have built more hospitals than all virtues altogether*. The plot presents the life of a swarm of bees that resembles the society of that time – the trade was not free of fraud and the authorities were not free of corruption. Then they asked Jupiter to fix

pl.../595131/Sedlaczek_homo_oeconomicus_jest_jak_yeti_nikt_go_nigdy_nie_widział). Ekonomia wywodzi się z etyki, ale stopniowo traciła z nią kontakt aż ustał zupełnie.

Próby odwrócenia czy chociażby spowolnienia tego trendu w rodzaju *społeczna odpowiedzialność biznesu* czy różne *kodeksy dobrych praktyk* nie spotykają się z szerszym odzewem. Kto dzisiaj w Polsce powołuje się na *Kodeks dobrej praktyki bankowej*? Z pewnością nie interesariusze rynku lokat antypodatkowych, polisolokat, kredytów walutowych. Jaki przykład poszanowania prawa stanowią powolne reakcje wymiaru sprawiedliwości na świadomie bezprawne egzekucje komornicze, prowadzone przecież przez przedstawicieli prawa niekiedy w asyście policji i w obecności uczestnika przyszłej licytacji? Jakie organizacje biznesowe przeciwdziałają prekariatowi? A szara strefa i rzesze „pasażerów na gapę” korzystających z zasiłków i świadczeń zdrowotnych bez opłacania składek? Zawile prawo, niewydolny wymiar sprawiedliwości, drastycznie spadająca ściągalskość podatków, ustawiane przetargi w zamówieniach publicznych i konkursy rekrutacyjne w służbie cywilnej, dostatecznie przekonują o relatywizmie moralnym w ekonomii i polityce. A podlegamy przecież w Polsce standardom unijnym i OECD, bez nich byłoby jeszcze gorzej. W świecie często nie jest lepiej. Piramidy finansowe⁹, handel organami, handel ludźmi, handel narkotykami, praca niewolnicza, degradacja środowiska – ten katalog można jeszcze dużo wydłużać.

Nie należy jednak całością przewin obciążać ekonomii. Ustrój ekonomiczny może stwarzać podłoże sprzyjające działaniom deliktowym, przykładem jest sytuacja obrazowana krzywą Laffera. Globalizacja stworzyła warunki niespotykanej dotąd łatwości przemieszczania kapitałów, towarów, ludzi, procesów. Internet, urzędnienia mobilne, wirtualny pieniądz, sprzyjają ukrywaniu przestępczości ale przecież same jej nie inicjują. Zło wynika z niedowładu, z zaniechań państwa, jego systemu prawnego i organów sprawiedliwości. Wyznawane w społeczeństwie wartości i zachowania rodzą się na gruncie sięgającym daleko poza produkcję, wymianę, dystrybucję, konkurencję i inne elementy ekonomii.

Bernard de Mandeville w 1714 roku wydał, napisany wierszem utwór: *Bajka o pszczołach czyli wady prywatne – zyskiem publicznym*, wkrótce po drugim wydaniu w 1723 roku zakazany; o niej też pisze Thomas Sedlaczek. Książka wzbudziła liczne polemiki, głównie krytyczne, w trakcie których autora między innymi porównywano do Machiavellego. Jego bowiem zdaniem dobro społeczne może i musi opierać się na egoizmie; *duma i pycha zbudowały więcej szpitali niż wszystkie cnoty razem wzięte*. W fabule są losy roju pszczelego, przypominającego ówczesne społeczeństwo – handel nie był wolny od oszustwa a rządy od korupcji. Wystąpiono więc do Jowisza aby

⁹ Bernard Madoff's pyramid scheme brought losses up to about 35 billion dollars – Wikipedia 20.12.2015

⁹ Piramida finansowa Bernarda Madoffa wygenerowała straty wynoszące około 35 mld dolarów – Wikipedia 20.12.2015

everything, to make the evil relations good again. And he did as they asked; debtors gave their debts back, the rich shared with the poor and former criminals behaved rightly. The effects were, however, miserable. The lack of sumptuousness and luxury limited the demand; lack of prisons ended the demand for bars and other accessories of the administration of justice. Judges, guards and police officers were no longer needed, naturally the unemployment spread and general bankruptcy occurred. It is not the most important whether the author made those points out of conviction or out of contrariness, for the ban on his publication proved that there was something in it. Adam Smith, of course, fiercely criticized such presentation of (im)morality but ultimately did not reject the theory that social effects are a total of individual effects.

In his work he wrote: „[Every person]... thinks only about his own gain, and yet he is in this, as in many other cases, led by an invisible hand which guides him to reach goals he never intended to reach. It is not always the worse scenario for the society which does not take part in it at all. By pursuing their own interest men frequently promote interests of the society more effectively than when they really intend to promote it.”¹⁰

It is worth to notice that the quoted *invisible hand* is not limited only to the market but this addition came later referring, whether on purpose or not, to Adam Smith's authority. Thomas Sedlaczek presents many examples of the invisible hand's actions as a driving force, for example expelling man from Eden (*a leaf that covers the vitals was the first sign of the necessity of private property, until the original sin nudity was a natural state and did not cause shame, a sin created the concept of ownership*), natural selection, survival and improving the species in nature, acknowledging human rights. Invisible hand is something like *vis maior*, generally understood higher power. In this sense the metaphor was used by Adam Smith who was a philosopher in the first place and only then the economist. The market was „added” to the concept of the *invisible hand* and then „welded” to it later on. Rather few people then would admit that even if they were alive until now, without the halo of Adam Smith's authority the metaphor would not be so popular

J. Bremond, J.F. Couet, M.M. Salort (2005, p. 17) divided the representatives of the classical economics into two groups, the liberal and radical one. In the first case they included Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), Thomas Malthus (1766-1824), Jean-Baptiste Say (1767-1832); in the latter group there was Henri de Saint-Simon (1760-1824), Pierre Proudhon (1809-1865), Karl Marx (1818-1883). Adam Smith focused on the development of productive forces, fiercely rejecting the state intervention. According to him the economic growth (*wealth of nations*) was the result

naprawił, uczynił szlachetnymi, te stosunki przesiąknięte złem. I tak się też stało, po czym dłużnicy sami zwracali długi, bogacze podzielili się majątkiem z ubogimi, a dawni przestępcy zachowywali się przykładowie. Skutki były jednak opłakane. Żanik przepychu i luksusu ograniczył popyt, brak więzień sprawiedliwości, przestali być potrzebni sędziowie, strażnicy i policjanci - siłą rzeczy upowszechniło się bezrobocie i nastąpiło ogólne bankructwo. Nie jest najważniejsze to, czy autor mówił to z przekonania, czy z przekory, bo zakazanie publikacji wykazało, że coś jednak było na rzeczy. Adam Smith oczywiście ostro krytykował taką prezentację (nie)moralności, ale ostatecznie nie zaprzeczył, że skutki społeczne nie są prostą sumą skutków indywidualnych.

W swoim dziele napisał: „[Każdy] ...myśli tylko o swym własnym zarobku, a jednak w tym, jak i w wielu innych przypadkach jakaś niewidzialna ręka kieruje nim tak, aby zdążył do celu, którego wcale nie zamierzał osiągnąć. Społeczeństwo zaś, które wcale w tym nie bierze udziału, nie zawsze źle na tym wychodzi. Mając na myśli własny interes, człowiek często popiera interesy społeczeństwa skuteczniejsze niż wtedy, gdy zamierza służyć im rzeczywiście.”¹⁰

Warto zauważyć, że przytoczona tu *niewidzialna ręka* nie jest ograniczona do rynku, to uzupełnienie pojawiło się później, a nawiązuje - w sposób zamierzony lub niezamierzony - do autorytetu Adama Smitha. Tomasz Sedlaczek wielokrotnie podaje różne przykłady działania niewidzialnej ręki jako siły sprawczej, na przykład wypędzenia z raju (*liście przykrywający przyrodzenie okazały się pierwszą artykulacją potrzeby posiadania czegoś na własność, do grzechu pierwotnego nagość była stanem naturalnym i nie wywoływała uczucia wstydu, grzech wykreował pojęcie własności*), doboru naturalnego, przetrwania i doskonalenia gatunków w naturze, uznania praw człowieka. Niewidzialna ręka jawi się jako swoista *vis maior*, siła wyższa w sensie ogólnym. W tym znaczeniu posłużył się tą metaforą Adam Smith, filozof w pierwszym rzędzie, a dopiero później ekonomista. Rynek do *niewidzialnej ręki* „dodano”, wręcz *dospawano* później i raczej nikt się do tego nie przyznałby, choćby jeszcze żył, bo bez aureoli wykorzystanego autorytetu Adama Smitha metafora nie miałaby osiągniętego blasku.

J. Bremond, J.F. Couet, M.M. Salort (2005, s. 17) przedstawili ekonomiści klasycznej podzielili na dwie grupy, liberalną i radykalną. Do pierwszej zaliczyli Adama Smitha (1723 - 1790), Davida Ricardo (1772 - 1823), Thomasa Malthusa (1766 - 1834), Jeana - Baptiste`a Saya 1767 - 1832; do drugiej Henri de Saint Simona (1760 - 1824), Pierre Proudhona (1809 - 1865), Karola Marksa (1818 - 1883). Adam Smith skupiał uwagę na rozwoju sił wytwórczych, zdecydowanie przeciwstawiał się interwencji państwa. Źródłem wzrostu gospodarczego (*bogactwa narodu*) upatrywał w podziale pracy, kapitale tech-

¹⁰ Wikipedia, invisible hand 2015.12.06

¹⁰ Za Wikipedią, niewidzialna ręka 2015.12.06

of the division of work, technical capital, human skills. The development of the division of work and human skills at the same time requires a big market for the two not to limit themselves and therefore the development of exchange is a must. David Ricardo was the one to call for the free international exchange and international division of work. Jean-Baptiste Say is mainly associated with the optimistic *law of markets*: the created product creates a possibility of a market for other products of the same value, because the laborers received an adequate payment for their work and thanks to that they can buy other products. That excludes the possibility of imbalance between the global supply and global demand. It can only cause, temporarily, sectorial imbalance, for example there will be too many shirts and too few apples. According to J.B. Say the utility determines a value of a product; the theory of utility assessed subjectively by the purchaser came back in 1870's. Thomas Robert Malthus, who was known mainly for his *principle of population* where he claimed that the population grows geometrically and food supplies grow arithmetically what indicates that to avoid a widespread poverty the number of births needs to be limited. This way the suggestions of some non-market influences emerge. T.R. Malthus noticed also an appearing incoherence in the market's conditioning – too much of savings can limit the demand and overproduction can occur. John Stuard Mill (1806-1873) on the other hand, by acknowledging the effectiveness of competitive market as a support in creating a business, rejected the idea that the market automatically leads to the social development. Nevertheless, in contradiction to the radical economists he did not suggest any major changes in the system but rather its gradual reformation. Since then many more economists indicated the limitations of the perfect competition and free price formation.

In literature one can meet many enumerations of economic theories (schools). Usually the distinction is based on different opinions on some issues, for example, should the market as a mechanism of regulating the economy be supported by interventionism. It can also be based on a problem on which the discussion is focused, like in the case of the behavioral school. If we add the researchers' objectivity it becomes obvious that there is no historically linear order of theories as there is no agreement as to validity of the old solutions in new circumstances and you are not able to determine what is the most important at a given time.

Researches and views of the distinguished economists, including those who won a Nobel Prize, in the sense of publicity gain or not the *critical mass*.¹¹ Their importance at first is not so obvious as, for example, discovery of a new planet

nicznym, umiejętnościach ludzkich. Rozwój podziału pracy i zarazem umiejętności ludzkich aby nie ograniczały się wzajemnie, wymagają dużego rynku, a więc warunkiem koniecznym jest rozwój wymiany. Zwolennikiem swobodnej wymiany międzynarodowej i międzynarodowego podziału pracy był David Ricardo. Jean – Baptiste Say jest kojarzony głównie z optymistycznym *prawem rynków zbytu*: wytworzony produkt tworzy możliwość zbytu dla innych produktów o takiej samej wartości – ponieważ czynniki wytwórcze uzyskały stosowne wynagrodzenie i dzięki temu może być sfinansowany zakup innych produktów. To wyklucza nierównowagę między globalną podażą i globalnym popytem, może tylko - przejściowo - wystąpić nierównowaga sektorowa, na przykład pojawi się za dużo koszul i za mało jabłek. Według J.B. Saya o wartości dóbr przesądza ich użyteczność; teoria użyteczności ocenianej subiektywnie przez nabywcę „wypłynęła” ponownie w latach 70. XIX wieku. Thomas Robert Malthus, znany głównie za sprawą *prawa ludności*, głoszącego, że liczba ludności rośnie w postępie geometrycznym, zaś zasoby żywnościowe w postępie arytmetycznym – co wskazuje na konieczność ograniczenia liczby urodzin aby uniknąć powszechnej nędzy. Tak zaczynają pojawiać się sugestie oddziaływania pozarynkowego. T.R. Malthus dostrzegł też pojawiającą się niespójność w uwarunkowaniach prawa rynków zbytu – nadmierne oszczędności mogą ograniczyć popyt i może powstać nadprodukcja. Z kolei John Stuart Mill (1806 – 1873) uznając skuteczność efektywnego konkurencyjnego rynku w ukierunkowywaniu działalności gospodarczej, *zanegował ideę, że rynek automatycznie prowadzi do postępu społecznego*. To można przyjąć za pierwsze, tak wyraźne, wskazanie niedoskonałości rynku. Pomimo to, w przeciwieństwie do ekonomistów radykalnych, nie proponował istotnych zmian systemu, lecz jego stopniowe reformowanie. Grono ekonomistów wskazujących na występujące ograniczenia doskonałej konkurencji i swobodnego kształtowania cen od tego czasu znakomicie wzrosło.

W literaturze spotyka się dość różną enumerację teorii (szkół) ekonomicznych. Zwykle wyodrębnienie opiera się albo na odmienności poglądów w konkretnej kwestii, na przykład czy rynek jako mechanizm regulacji gospodarki powinien być, czy nie powinien być wspierany przez interwencjonizm, albo na problemie, wokół którego koncentrują się rozważania – jak w przypadku szkoły behawioralnej. Jeżeli do tego dodamy subiektywizm badaczy, to staje się oczywistym, że nie ma mowy o historycznie linearnym uporządkowaniu teorii, tak jak nie ma zgody co do słuszności „starych” rozstrzygnięć w nowych warunkach ani nie da się jednoznacznie ustalić co w danym okresie jest najważniejsze.

Badania i poglądy wybitnych ekonomistów, w tym ekonomicznych noblistów, w sensie rozgłosu zyskują, albo nie zyskują *masy krytycznej*.¹¹ Ich znaczenie

¹¹ Wikipedia says that the critical mass, different for various elements in which a fission in an atomic nucleus creates next fission. Under the mass spontaneously initiated fission will stop and above- number of fission will grow tremendously

¹¹ Według Wikipedii masa krytyczna, różna dla różnych pierwiastków, w której jedno rozszczepienie jądra atomu powoduje kolejne jedne rozszczepienie. Poniżej tej masy spontanicznie zainicjowane rozszczepienie zaniknie, a powyżej – liczba rozszczepień będzie rosła lawinowo.

or discovery of a medicine for a fatal disease. To be spread the economic theories need a proper *public relations* to be spread, proper publicity, not to say – advertising; advertising would not be a proper term, it is associated with a service for profit, to get the money from a customer. This is more about an authority, about social and political status of people and institutions who will publically advocate a given theory, sometimes it is about luck. Let us consider Arthur Cecil Pigou (https://en.wikipedia.org/wiki/Arthur_Cecil_Pigou). He created the basics for the analysis which justifies the state interventionism for the external reasons but his name is not mentioned in the numerous discussions about the greenhouse effect. Even the concept of the Pigou tax which limited the difference between the social and individual expense did not help. J.S. Mill is regarded as a creator of economic liberalism; liberalism is publically discussed but its creator is not mentioned. However, Adam Smith's theory is very popular, it was the first such thorough theory in the field of economy and it has survived the test of time. It symbolizes the basics of a market economy and a faith in the all-powerful, positive, the best influence of the market on economy and thus on society. As curiosity we can add that Adam Smith thought that in the free market there can be no monopolies because the competition, and not interventionism, ensures equality and justice (McCreadie K., Smith A. 2012, p. 8).

Economic considerations ought not to be disrupted by leaving the matter just on models, mathematics or *ceteris paribus* hypothesis; each problem must be viewed in a larger perspective. For instance, acceptance of assumption on the occurrence of homo oeconomicus does not relieve from an obligation of remembering which explanations accompany the stream of behavioural economics or institutional economics. Human being is not just the entity, as liberals think. He is also the subject of various interactions. Being guided by the hypothesis of effective market he conducts fundamental and technical analyses and often, and even most of all, he attempts to figure out how other investors or rating agencies will behave. One must bear in mind that economic model is only an alphabet and the knowledge of letters is just the beginning of skills related to reading and then comprehending. A. Smith revealed the principles of good taxation, known as the tax principles. There is thus a mode: revenue minus costs of obtaining it constitutes income as the basis for taxation. There are, according to the publicists, 20 thousand tax interpretations issued in Poland. Large problem with tax abuses or simply with the so called tax optimisation occurs. Thus, among others, the postulate of moving to meta-economics being the view on problems in wider moral, ethical, social, political, historical, cultural contexts; the list might be extended by to say the least using T. Sedlaczek's indications.

w pierwszym momencie nie jest tak oczywiste jak w przypadku na przykład odkrycia nowej planety czy odkrycia leku na groźną chorobę. Teorie ekonomiczne aby być upowszechnione muszą uzyskać odpowiednią oprawę *public relations*, odpowiednie nagłośnienie, by nie rzec – reklamę; reklama nie byłaby właściwym określeniem, kojarzy się z usługą czynioną za pieniądze i dla pieniędzy zleceniodawcy. Tu bardziej chodzi o autorytet, o status społeczny i polityczny osób, instytucji, które publicznie opowiedzą się za daną teorią, a czasem – jak często bywa – chodzi o łut szczęścia. Dla przykładu – Arthur Cecil Pigou (https://pl.wikipedia.org/wiki/Arthur_Pigou) (1877 – 1959) stworzył podstawy analizy uzasadniającej interwencjonizm państwa z przyczyn efektów zewnętrznych, ale jego nazwisko raczej nie jest wymieniane w kontekście często omawianego efektu cieplarnianego. Nie pomogła nawet opracowana koncepcja podatku Pigou, ograniczającego różnicę pomiędzy kosztem społecznym a kosztem indywidualnym. J.S. Mill jest uznawany za twórcę liberalizmu ekonomicznego; liberalizm jest głoszony powszechnie, o pomysłodawcy dość cicho. Natomiast teoria A. Smitha jest bardzo popularna, powstała jako pierwsza tak gruntowna w zakresie ekonomii i z powodzeniem przeszła próbę czasu. Symbolizuje podstawy ekonomii rynkowej i wiarę we wszechmocne, pozytywne, najlepsze spośród znanych, oddziaływanie rynku na gospodarkę, a zatem i na społeczeństwo. Jako ciekawostkę można jednak dodać, że A. Smith uważał, iż w wolnym rynku nie mogą istnieć monopole, ponieważ konkurencja, a nie interwencjonizm zapewnia równość i sprawiedliwość (McCreadie K., s. 8).

Rozważań ekonomicznych nie należy zubażać, poprzestając na modelach, matematyce, czy hipotezie *ceteris paribus*; każdy problem trzeba widzieć w szerokim kontekście. Przykładowo przyjęcie założenia o występowaniu homo oeconomicus nie zwalnia z obowiązku pamiętania jakie uzasadnienia towarzyszą nurtowi ekonomii behawioralnej czy ekonomii instytucjonalnej. Człowiek jest nie tylko podmiotem, jak twierdzą liberałowie, jest też przedmiotem różnych oddziaływań. Kierując się hipotezą rynku efektywnego wykonuje analizy fundamentalne i techniczne, ale często, a nawet przede wszystkim, stara się zgadywać jak zachowają się inni inwestorzy czy agencje ratingowe. Trzeba pamiętać, że model ekonomiczny jest tylko abecadłem, a znajomość liter jest tylko wstępem do umiejętności czytania, a potem rozumienia. A. Smith wskazał reguły dobrego opodatkowania, znane jako zasady podatkowe. Jest więc model: przychód minus koszty jego uzyskania stanowi dochód jako podstawę opodatkowania. I jest, jak mówią publicyści, wydanych w Polsce ponad 20 tys. interpretacji podatkowych, duży problem z nadużyciami podatkowymi, czy choćby z tzw. optymalizacją podatkową. Stąd m.in. postulat przejścia do metaekonomii, czyli postrzegania problemów w szerokim kontekście moralnym, etycznym, społecznym, politycznym, historycznym, kulturowym; listę można wydłużyć, choćby korzystając ze wskazań T. Sedlaczka.

References/Literatura:

1. Bieńkowski W., Radło M.J. (red.) (2010), *Wzrost gospodarczy czy bezpieczeństwo socjalne? W stronę konkurencyjnego modelu społeczno-ekonomicznego dla Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
2. Bremond J., Couet J.-F., Salort M.-M. (2005), *Kompendium wiedzy o ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
3. Forsal.pl.../595131/Sedlaczek_homo_oeconomicus_jest_jak_yeti_nikt_go_nigdy_nie_widział, dostęp z dnia 2015.12.10.
4. Ha-Joon Chang (2015), *Ekonomia. Instrukcja obsługi*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
5. https://pl.wikipedia.org/wiki/Alfred_Marshall, dostęp z dnia 2015.12.10.
6. Klunia W.L., Czernowałow A.W., Czernowałowa Ż.W. (2015), *Istoria ekonomicznych uczeń. Kurs lekcji*, Mińsk.
7. McCreadie K. (2012), *Adam Smith. Bogactwo narodów*. Studio Emka, Warszawa.
8. Piketty T. (2015), *Kapitał w XXI wieku*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
9. [Pl.wikipedia.org/wiki/Kryzys](http://pl.wikipedia.org/wiki/Kryzys), dostęp z dnia 2015.12.01.
10. Sarnacka-Mahoney E. (2015), *Straszliwy kredyt*, Dziennik Gazeta Prawna z dnia 5 – 7 czerwca.
11. Sedlaczek T. (2012), *Ekonomia dobra i zła*, AUDIO, Studio Emka, Warszawa.
12. Zawiślak A.M. (2011), *O kwantach, rynkach i ekonomistach. Ikebana zdarzeń i paradoksów*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa

Submitted/ Zgłoszony: December/ grudzień 2015

Accepted/ Zaakceptowany: December/ grudzień 2015